

УДК 355.51

Володимир Нікіфоренко
доктор юридичних наук,
перший заступник Голови
Державної прикордонної служби України,
Адміністрація Державної прикордонної служби України,
м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-1452-2312>
vlnikadpsu@ukr.net

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ДІЙ ПРИКОРДОННИХ НАРЯДІВ У РІЗНИХ УМОВАХ ОБСТАНОВКИ

У статті на основі практики несення служби прикордонних нарядів у різних умовах обстановки надано рекомендації щодо дій складу прикордонного наряду, а саме під час перевірки документів у осіб, які перебувають у контрольованому прикордонному районі. Звертається увага на те, що професійна специфіка, коло необхідних прикордоннику професійних знань, умінь та навичок надзвичайно розширилися, і вимоги до належного рівня їх виконання стали жорсткішими. Це потребує високої комунікативної компетенції, умінь вирішувати конфліктні та інші проблемні ситуації. Опанування прикордонниками сучасних способів і прийомів дій у різних умовах обстановки дає можливість більш якісно, ефективно та, насамперед, безпечно виконувати завдання з охорони державного кордону. Пропонується тактика взаємодії наряду в складі двох-трьох прикордонників під час перевірки документів у ймовірного правопорушника.

©Нікіфоренко В.

Виокремлено оптимальну тактику поведінки складу прикордонного наряду для конкретного правопорушення, що дозволить забезпечити належний рівень особистої безпеки прикордонного наряду.

Ключові слова: прикордонний наряд; охорона державного кордону; особиста безпека; заходи особистої безпеки; тактика дій; тактика взаємодії; ймовірний правопорушник.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. В умовах сьогодення, яке характеризують динамічною ситуацією на державному кордоні у зв'язку зі складним соціально-економічним та військово-політичним станом у державі, в окремих випадках виникають проблеми у професійних діях прикордонників під час виконання завдань з охорони державного кордону.

З огляду на професійну специфіку коло необхідних прикордоннику професійних знань, умінь та навичок надзвичайно розширилося, і вимоги до належного рівня їх виконання стали жорсткішими. Це потребує високої комунікативної компетенції, уміння вирішувати конфліктні та інші проблемні ситуації.

Опанування прикордонниками сучасних способів і прийомів дій у різних умовах обстановки дає можливість більш якісно, ефективно та, насамперед, безпечно виконувати завдання з охорони державного кордону. Вирішення цих питань набуває актуальності у контексті поставлених завдань Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дій прикордонних нарядів були предметом наукових досліджень С. Гетьманюка, С. Дмитрова, В. Кириленка, І. Катеринчука, М. Литвина, П. Лисака, В. Назаренка, Б. Олексієнка, В. Серватюка. Організаційно-правові проблеми, проблеми прийняття управлінських рішень, удосконалення забезпечення розглядали у своїх роботах: О. Андрушко, О. Мельников, А. Мисик, Ю. Потомський, В. Половников, А. Сіцінський, В. Чумак, Д. Хруст та інші.

Праця О. Березенського присвячена пошуку науково-обґрунтованих методів щодо дій прикордонних нарядів у разі виявлення основних інформаційних ознак правопорушень [1].

С. Гетьманюк, П. Лисак, В. Гула наголошують на необхідності акцентувати на розробленні механізмів удосконалення системи прикордонного контролю в пунктах пропуску та реалізації розробленого науково-методичного забезпечення шляхом імплементації її в інформаційно-телекомунікаційних системах підтримки прийняття рішень у відділі прикордонної служби [2, с. 78–79].

Проте в роботах перелічених учених дії прикордонних нарядів за різних умов обстановки розглянуті недостатньо.

Метою статті є розробка рекомендацій для складу прикордонних нарядів при виконанні службових обов'язків у різних умовах обстановки, а саме – дій прикордонного наряду під час перевірки документів у осіб, які перебувають у контрольованому прикордонному районі.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Результати оперативно-службової діяльності Держприкордонслужби в умовах пандемії коронавірусної хвороби COVID-19 є суттєво нижчими у порівнянні з 2019 роком. Так, установленим порядком через державний кордон України пропущено 33,04 млн осіб, 7,07 млн транспортних засобів, відмовлено у перетині державного кордону – 26,4 тис. осіб. Вилучено на державному кордоні 698 одиниць зброї; 30,41 тис. шт. боеприпасів; 661,961 кг наркотичних речовин; 20,9 кг вибухових речовин; 17,53 кг психотропних речовин; 6872,051 кг прекурсорів; товарів на 735,11 млн грн.

Складено 33,4 тис. протоколів про адміністративні правопорушення, накладено штрафів за адміністративні правопорушення на суму 62,69 млн грн. Усього затримано нелегальних мігрантів 9 280 осіб, з них 1 072 – за незаконне перетинання кордону, 8 101 – за порушення правил перебування в Україні, 107 – за інші правопорушення. Відмовлено в пропуску 5 207 іноземцям –потенційним нелегальним (незаконним) мігрантам.

Наведені результати свідчать про інтенсивність оперативно-службової діяльності прикордонних нарядів, особливо у пунктах пропуску через державний кордон.

Під час виконання обов'язків склад прикордонних нарядів повинен дотримуватися вимог Кодексу поведінки працівників, до функціональних обов'язків яких належить здійснення управління кордонами,

затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства закордонних справ України, Міністерства фінансів України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Головного управління державної служби України від 05 липня 2011 року № 330/151/809/434/146, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 27 липня 2011 року за № 922/19660 [3], бути зразком високої культури, скромності й витримки, берегти військову честь, захищати свою і поважати гідність інших людей, поєднувати вимогливість із дотриманням прав і свобод осіб.

У відносинах з особами прикордонні наряди повинні виявляти високу культуру і такт. Прикордонник, який несе службу в прикордонному наряді, повинен звертатися до осіб з повагою, на «Ви», свої вимоги і зауваження викладати в переконливій формі.

Під час звернення до осіб прикордонний наряд повинен привітатися, після чого викласти причину звернення. Наприклад: «Добрий день. Прикордонний наряд. Прошу надати документи, що посвідчують особу» або продовжити: «Прошу під час перевірки документів залишатися на своїх місцях і, без потреби не рухатися. Прохання руки тримати на колінах (кермі)!». У цих фразах одночасно звучить і повага до прав громадян, і непохитність працівника правоохоронного органу. З нею доводиться рахуватися, і громадяни вибирають таку поведінку, яка відповідає звичайній перевірці.

Під час опитування осіб, незалежно від достовірності, правдивості або важливості отриманої інформації, склад прикордонного наряду зобов'язаний подякувати за допомогу в охороні державного кордону України та не повідомляти стороннім особам будь-яких відомостей про осіб, які надавали інформацію в інтересах охорони державного кордону, від кого отримано інформацію про можливого свідка (можливих свідків) подій, можливий розвиток протиправної діяльності на державному кордоні.

Якщо до прикордонника звертаються особи, він також зобов'язаний привітатися, вислухати їх і вжити заходів щодо доповіді старшому зміні прикордонних нарядів (начальнику підрозділу охорони кордону) стосовно наданої ними інформації, якщо вона стосу-

ється питань охорони державного кордону, а в необхідних випадках у межах компетенції пояснити, куди слід звертатися для вирішення поставленого питання.

У поведженні з громадянами неприпустимі зверхній тон, грубість, іронічне або невічливе викладення зауважень, вирази або репліки, які ображають людську гідність, погрози, повчання і несправедливі докори, незаслужені звинувачення, погрозливі чи образливі жести або знаки.

Якщо з боку сторонніх осіб висловлюються необґрунтовані претензії, образи, то склад прикордонного наряду зобов'язаний зберігати спокійний та рівний тон мови під час спілкування, розмовляти точними та продуманими реченнями, виключаючи нервові збудження, гнів та образи на адресу співрозмовника.

Отже, доцільно розглянути алгоритм дій прикордонного наряду під час перевірки документів у осіб, які перебувають у контрольованому прикордонному районі.

Старший наряду визначає ролі складу наряду під час контакту з ймовірним правопорушником. Звертає увагу на розташування предметів екіпірування і, дотримуючись заходів особистої безпеки, наряд наближається до ймовірного правопорушника або особи, яка підозрюється у скоєнні правопорушення (якщо можливо – не викликаючи занепокоєння в останніх).

Як зазначають А. Суббот, І. Жадан, основні підходи до забезпечення безпеки правоохоронних органів та особистої безпеки співробітників мають передбачати оптимальну оцінку ризиків до найімовірніших загроз і оцінку можливих наслідків здійснення цих загроз [7, с. 562]. Таким чином, забезпечення особистої безпеки під час перевірки документів потребує дотримання певних заходів.

У цьому контексті особливої уваги набуває питання забезпечення особистої безпеки складу прикордонного наряду. Як зазначає Р. Сич, особиста безпека прикордонника – «..це комплекс заходів, спрямованих на зниження рівня впливу будь-яких загроз для життя, здоров'я і дієздатності прикордонника як у ході виконання оперативно-службових завдань, так і у повсякденному житті» [5, с. 6]. Проте, на нашу дум-

ку, запропоноване поняття особистої безпеки має бути скореговане, адже перш за все, особиста безпека – це стан прикордонника.

Інструкція «Про службу прикордонних нарядів Державної прикордонної служби України» передбачає, що під час безпосередньої підготовки прикордонних нарядів до несення служби можуть проводитись тренування з особистої безпеки та застосування сили, застосування технічних засобів охорони державного кордону, засобів (комплексів) телекомунікації та інформаційно-телекомунікаційних систем, а також слідознавства, ідентифікації особи, виявлення підроблених документів (залежно від видів прикордонних нарядів) тощо [4].

Під час перевірки документів у особи потрібно дотримуватися таких заходів особистої безпеки:

виключити можливість втручання в процес перевірки документів інших громадян, оскільки серед них можуть бути співники особи, яку перевіряють;

треба перебувати від особи, яка перевіряється, на відстані не менше 1,5 м;

стояти напівоберту з того боку, з якого застібнутий верхній одяг підозрюваного, і уважно стежити за кожним рухом;

спостерігати за діями людини, переводячи погляд із документів на людину і навпаки;

документи, що подаються для перевірки не брати рукою, якою дістають зброю (спеціальні засоби);

намагання особи, яку перевіряють, наблизитися повинно рішуче прісікатися;

прикордонник не повинен піднімати документи, які особа, яку перевіряють, кинула на землю, у такому разі потрібно запропонувати особі підняти їх, відступивши в разі цього на один, два кроки;

постійно контролювати поведінку особи, яку перевіряють;

тримати ситуацію під контролем.

Тактика взаємодії наряду в складі двох прикордонників під час перевірки документів

Прикордонний наряд у складі двох прикордонників повинен зайняти, як правило, так зване положення «L», тобто розташуватися

так, щоб стояти в кінці ліній, що утворює латинську букву «L», а особа, яку перевіряють, перебувала в точці перетину цих ліній (рис. 1).

Під час перевірки документів старший наряду (контактер), діє у порядку визначеному попередньо.

Другий зі складу наряду в цей час обирає позицію з боку місцезнаходження старшого наряду на корпус ззаду від ймовірного правопорушника, дотримуючись безпечної відстані двох, трьох кроків від нього, так, щоб бути на безпечній просторовій дистанції від ймовірного правопорушника, мати власний сектор відбиття нападу (обстрілу) без ураження колеги чи сторонніх громадян та, в разі необхідності, зреагувати на спробу раптового удару або миттєво прийти на допомогу старшому наряду. Спостерігає за поведінкою та припиняє спроби особи, яку перевіряють, чинити опір чи позбавитися від речових доказів, упереджує та відбиває напад ймовірного правопорушника і на себе, і на старшого наряду, одночасно спостерігає за оточенням, серед якого можуть бути спільники ймовірного правопорушника, не допускає їх до місця перевірки документів.

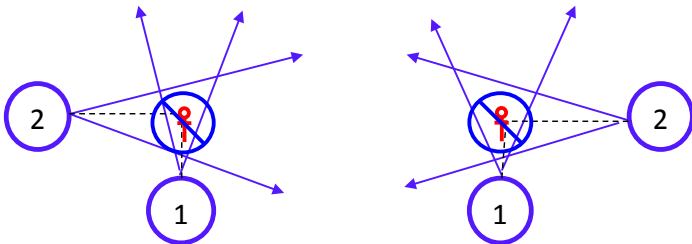

Рис. 1. Схема розташування прикордонного наряду у складі двох прикордонників під час перевірки документів:

1 – старший наряду (перевіряє документи), 2 – склад наряду, – правопорушник (особа, яку підозрюють у скоєні правопорушення)

Тактика взаємодії наряду у складі трьох прикордонників під час перевірки документів у ймовірного правопорушника

Старший наряду та другий зі складу наряду діють згідно з тактикою взаємодії у складі двох прикордонників за необхідності перевірки документів у ймовірного правопорушника (рис. 2).

Третій зі складу наряду займає позицію з іншого боку від другого прикордонника, перебуваючи на безпечній відстані осторонь трохі ззаду ймовірного правопорушника або з того ж боку, що й другий прикордонник, посередині між ним і старшим наряду, так, щоб кожний зі складу наряду був на безпечній просторовій дистанції від ймовірного правопорушника та, за необхідності, міг зреагувати на спробу раптового удару або миттєво прийти на допомогу іншим зі складу наряду, мав свій сектор відбиття нападу (обстрілу) без ураження колег чи сторонніх громадян.

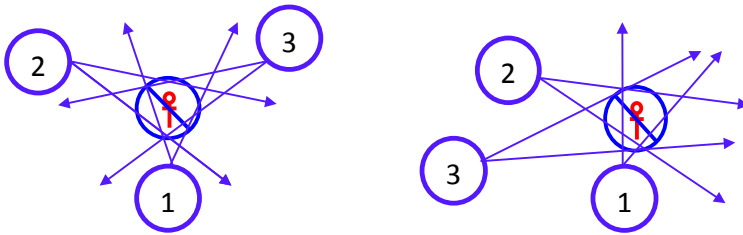

Рис. 2. Схема розташування прикордонного наряду у складі трьох прикордонників під час перевірки документів:

1 – старший наряду (перевіряє документи), 2, 3 – склад наряду, ♀ – правопорушник (особа, яку підозрюють у скоєні правопорушення)

У перевірці документів або огляді транспортних засобів підозрюваних осіб повинен бути задіяний увесь склад наряду (рис. 3).

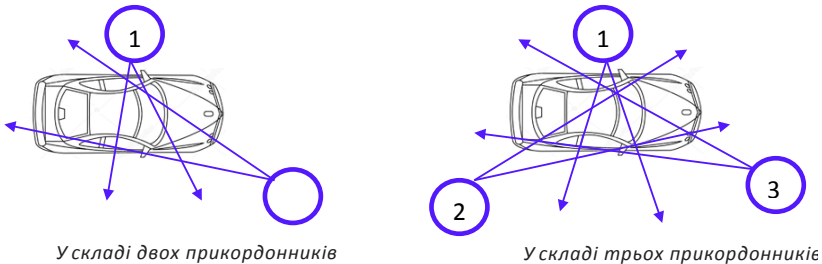

Рис. 3. Схема розташування прикордонного наряду під час перевірки документів у водія автомобіля

Якщо перевірку здійснюють прикордонники на службовому транспортному засобі, то його слід зупинити за транспортним засобом, який перевіряють. У темний час доби його слід освітити ближнім світлом фар службового транспортного засобу.

Під час перевірки документів прикордонник повинен:

підійти до транспортного засобу ззаду, намагаючись перебувати збоку в півтора кроках від нього, з урахуванням амплітуди відкриття дверей;

дати команду вимкнути двигун і увімкнути внутрішнє освітлення;

якщо особа надає в руки документи, інші предмети прикордоннику, не простягати руку в салон транспортного засобу і не нахилитися туди, а запропонувати особі вийти або подати назовні необхідний предмет.

У разі відмови проведення огляду салону транспортного засобу, за допомогою ліхтаря, не засліплюючи пасажирів, провести візуальний огляд салону транспортного засобу. Звернути увагу на підозрілі предмети, наказати перекласти їх поза межами досяжності. Не сідати у транспортний засіб і не виходити на лінію можливої стрільби підозрюваної особи.

Будь-яка агресія з боку осіб, що перебувають у транспортному засобі, дає підставу для припинення перевірки документів і затримання водія транспортного засобу разом з пасажирами.

Роль складу прикордонного наряду (прикордонника якій здійснює спостереження за діями осіб, яких перевіряють) у разі загострення ситуації вкрай важлива. Склад прикордонного наряду повинен бути в постійній готовності зреагувати на небезпечні дії осіб, яких перевіряють, і за необхідності застосувати зброю (спеціальні засоби).

Особиста безпека прикордонного наряду залежить від вибору оптимальної для конкретного правопорушення тактики поведінки прикордонного наряду.

Тактика поведінки у свою чергу залежить:

від місця, ділянки виявлення ознак (вчинення) правопорушення; знання обстановки, місцевості та тактики дій правопорушників; пори року, часу доби; присутності сторонніх осіб;

статі й віку правопорушника, його психофізичного розвитку та стану здоров'я;

чисельності прикордонного наряду, практичного досвіду та професійної придатності;

наявності екіпірування, озброєння, засобів зв'язку тощо.

Під час несення служби необхідно: бути максимально зібраним, особливо уважним у сутінках та вночі, частіше оглядатись, помітивши наближення людини ззаду, зупинитися і повернутися до неї обличчям або йти назустріч; постійно зберігати безпечну дистанцію між складом наряду і особами, яких перевіряють (правопорушником); під час звернення до правопорушника враховувати можливість застосування сили з його боку або те, що можуть втрутитися особи, які, на перший погляд, не причетні до правопорушення; ніколи не повертатися до підозрілої особи спиною, не нахилятись поруч із нею, не дозволяти оточувати себе стороннім особам; стежити за поведінкою осіб, яких перевіряють, звертаючи особливу увагу на їх руки; будь-які спроби осіб, яких перевіряють, витягнути що-небудь з кишень чи інших місць, мають насторожити склад прикордонного наряду, який повинен віддати розпорядження, що перешкоджає здійсненню цих дій; зброю (спеціальні засоби) тримати готовою до негайного застосування для відбиття можливого нападу, однак так, щоб її не змогли відібрати або вибити з рук; не заходити в небезпечні зони і не ставати між прикордонником, який перевіряє, і особою, яку перевіряють, не виходити вперед у сектор можливої стрільби осіб, яких перевіряють.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Належне виконання вказаних рекомендацій є запорукою особистої безпеки складу прикордонного наряду. Безпека прикордонника зі складу прикордонного наряду значною мірою визначається правильною вибору ним тактики реагування на конкретну ситуацію.

Неприпустимо, щоб виконання обов'язків у прикордонних нарядах перетворилось на звичну рутинну дію, що викликає притуплення пильності й породжує хибне почуття безпеки. У такому разі загроза життю та здоров'ю складу наряду суттєво зростає.

Список використаних джерел

1. Березенський О. І. Методика дій прикордонного наряду “прикордонний патруль” при виявленні основних інформаційних ознак правопорушень. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2013. № 3. С. 115–119.
2. Гетьманюк С., Лисак П., Гула В. Розробка інструментарію вибору раціональних параметрів системи прикордонного контролю. *Збірник наукових праць НАДПСУ. Серія: Військові та технічні науки*. Том 83. № 2. 2020. С. 70–81.
3. Кодекс поведінки працівників, до функціональних обов’язків яких належить здійснення управління кордонами : наказ від 05.07.2011 року № 330/151/809/434/146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0922-11#Text> (дата звернення: 12.09.2020).
4. Про службу прикордонних нарядів Державної прикордонної служби України : наказ МВС України від 19.10.2015 року № 1261. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1391-15> (дата звернення: 14.09.2020).
5. Сич Р. В. Поняття особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників та форми її забезпечення в оперативно-службовій діяльності. *Журнал науковий огляд*. № 5 (26), 2016. URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/862> (дата звернення: 18.09.2020).
6. Стратегія інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 року № 687-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.09.2020).
7. Суббот А. І., Жадан І. В. Формування у курсантів-правоохоронців політики безпеки та дій у стані необхідної оборони. Організаційно-правове забезпечення діяльності контролюючих та правоохоронних органів у сфері господарювання: проблеми сьогодення та перспективи розвитку : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (6 червня 2008 р., Ірпінь, Україна). Ірпінь, 2008. С. 561–563.

References

1. Berezenskyi O. I. (2013). *Metodyka dii prykordonnoho nariadu “prykordonnyi patrol” pry vyivlenni osnovnykh informatsiinykh oznak pravoporushen* [Methods of actions of the border guard detail "border patrol" in identifying the main information signs of law-breaking]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii u sferi*

bezpeky ta oborony [Modern information technologies in the field of security and defense]. № 3. Pp. 115–119. [in Ukrainian]

2. Hetmaniuk S., Lysak P., Hula V. (2020). *Rozrobka instrumentariiu vyboru ratsionalnykh parametriv systemy prykordonnoho kontroliu* [Development of tools for selecting rational parameters of the border control system]. Zbirnyk naukovykh prats NADPSU. Serii: Viiskovi ta tekhnichni nauky [Collection of scientific works of NASBGS. Series: Military and technical sciences]. Volume 83 № 2. Pp. 70–81. [in Ukrainian]

3. *Kodeks povedinky pratsivnykiv, do funktsionalnykh oboviazkiv yakykh nalezhyt zdiisnennia upravlinnia kordonamy* [Code of Conduct for employees, whose functional responsibilities include border management] : nakaz vid 05.07.2011 № 330/151/809/434/146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0922-11#Text> [in Ukrainian]

4. *Pro sluzhbu prykordonnykh nariadiv Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy* [About the service of border guard details of the State Border Guard Service of Ukraine]: nakaz MVS Ukrainy vid 19.10.2015. № 1261 URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1391-15> [in Ukrainian]

5. Sych R. V. (2016). *Poniattia osobystoi bezpeky maibutnykh ofitseriv-prykordonnykiv ta formy yii zabezpechennia v operatyvno-sluzhbovii diialnosti* [The concept of personal security of future border guard officers and forms of ensuring it in operational and service activities]. Zhurnal naukovyi ohliad [Journal of Scientific Review]. № 5 (26). URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/862> [in Ukrainian]

6. *Stratehiia intehrovanoho upravlinnia kordonamy na period do 2025 roku* [Integrated border management strategy for the period up to 2025] : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.07.2019 № 687-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-2019-%D1%80#Text> [in Ukrainian]

7. Subbot A. I., Zhadan I. V. (2008). *Formuvannia u kursantiv-pravoohorontsiv polityky bezpeky ta dii u stani neobkhidnoi oborony* [Formation of security policy and actions in the state of necessary defense in law enforcement cadets]. Orhanizatsiino-pravove zabezpechennia diialnosti kontroliuuyuchykh ta pravookhoronnykh orhaniv u sferi hospodariuvannia: problemy sohodennia ta perspektyvy rozvytku : materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference “Organizational and legal support of the activities of regulatory and law enforcement agencies in the field of ownership: current problems and prospects”] (June 6, 2008, Irpin, Ukraine) Irpin. Pp. 561–563. [in Ukrainian]

Nikiforenko V. Scientific and Practical Recommendations on the Actions of Border Guard Details in Different Situational Conditions

Based on the practical experience of border guard details serving in different situational conditions, the article provides recommendations on the actions of the staff of the border guard details, namely during the verification of documents of persons who are in the controlled border region. Attention is drawn to the fact that the professional specifics, the range of professional knowledge, skills and abilities required for the border guard have greatly expanded, and the requirements for the proper level of their execution have become more stringent. This requires high communicative competence, ability to resolve conflict and other problematic situations. Border guards mastering modern methods and techniques of action in different situational conditions makes it possible to more efficiently, effectively and, above all, safely perform tasks related to the protection of the state border. It is suggested to use tactics of the interaction of the border guard detail consisting of two or three border guards during the verification of documents of the probable law-breaker. The article highlights the optimal tactics of the behaviour of the border guard detail staff concerning a specific case of law-breaking, which will ensure the appropriate level of personal security of the border guard details.

Key words: border guard detail; state border protection; personal security; measures of personal security; tactics of action; tactics of interaction; probable law-breaker.